

v slovenskej časti spoločného štátu.¹ Súčasťou krízy a následnej lavíny udalostí boli rozsiahle výmeny politických elít na nižších úrovniach politiky, vrátane jednotlivých miest a obcí. Poznanie charakteru nastupujúcich politických elít, t. j. tej časti spoločnosti, ktorá disponovala mocou a ktorá určovala smerovanie ďalšieho vývoja, ako aj pochopenie mechanizmu prebratia moci na všetkých úrovniach spoločensko-politického života je predpokladom poznania súdobej spoločnosti i detailného pochopenia podstaty samotného ľudáckeho režimu. Bez poznania nových elít a pochopenia procesu ich výmeny nie je možné pochopiť ani celkový rozsah uplatňovania nedemokratických princípov, ktorý sa, okrem iných faktorov, odvíjal práve od (zdanlivej) legitimity nových politických elít, ich výkonnosti, schopností a najmä od miery spolupráce jej príslušníkov na všetkých stupňoch byrokratického riadenia spoločnosti. Kým z hľadiska celoštátnej politiky a z hľadiska prebratia moci Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou na celoslovenskej úrovni ide o čosi lepšie prebádanú oblasť², poznanie spôsobu, akým dochádzalo k presunu moci a personálnym rošádám na lokálnej úrovni, a z neho plynúcim sociálno-politickým dôsledkom sa spravidla obmedzuje na jednoduchý popis bez ambície vzniknuté zmeny skúmať do hĺbky³.

Cieľom tejto prípadovej štúdie je analýza mechanizmu výmeny miestnej politickej elity po vyhlásení autonómie Slovenska 6. októbra 1938 a potom po vyhlásení samostatnosti Slovenského štátu 14. marca 1939 v prostredí samosprávy mesta Prešov. Predmetom analýzy budú vybrané orgány mesta definované vtedajšou legislatívou⁴, t. j. starosta, mestské zastupiteľstvo, mestská rada pre obdobie pred rokom 1938, resp. vládny poverenec a poradný zbor po roku 1938. Na tomto vybranom jednotlivom prípade sa dá ilustrovať celý rad sprievodných znakov príznačných pre proces výmen v prostredí mestskej politickej elity a presun politickej moci v podmienkach nedemokratického režimu, akými sú napr. mocenské zásahy zo strany centrálnych orgánov, nahrádzanie volených orgá-

¹ Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA MŠVVaŠ SR č. 1/0254/17 Stratégie prežitia holokaustu a mestské elity.

² Naposledy v slovenskom prostredí synteticky napr.: FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan a kol. V medzivojnovom Československu 1918 – 1939. Bratislava: Veda, 2012, 542 s. HRADSKÁ, Katarína – KAMENEC, Ivan. Slovenská republika 1939 – 1945. Bratislava: Veda, 2015, 480 s. Okrem toho napr.: HOENSCH, Jörg K. Die Slowakei und Hitlers Ostpolitik. Hlinkas Slowakische Volkspartei zwischen Autonomie und Separation 1938 – 1939. Köln; Graz: Böhlau Verlag, 1965, 390 s. TÖNSMEYER, Tatjana. Kollaboration als handlungsleitendes Motiv? Die slowakische Elite und das NS-Regime. In Kooperation und Verbrechen. Formen der Kollaboration in Südost- und Osteuropa 1939 – 1954. Göttingen: Wallstein, 2003, s. 25-54.

³ Podrobnejšie vid': BYSTRICKÝ, Valerián. Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. In BYSTRICKÝ, Valerián. Od autonómie k vzniku Slovenského štátu. Výber zo štúdií. Bratislava: HÚ SAV, 2008, s. 120-137. NIŽŇANSKÝ, Eduard. Zmocnenie sa vlády HSLS v roku 1938/39 na Slovensku a „Machtergreifung“ 1933/34 v Nemecku. In NIŽŇANSKÝ, Eduard. Nacizmus, holokaust, slovenský štát. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 14-44. PEKÁR, Martin. Zlomové udalosti 20. storočia v syntézach dejín vybraných slovenských miest. Poznámky k trendom vo výskume. In Jak psát dějiny vekých měst? Brno: Vydalo statutární město Brno; Archiv města Brna, 2016, s. 120-131. Najnovšie komplexnejšie k Nitre vid': PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin – ARPÁŠ, Róbert. The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism. Berlin: Peter Lang, 2018, 280 s.

⁴ Zákony č. 75 a 76/1919 Sb. z. a n.

nov menovanými, zmeny v kompetenciách samosprávy a pod. Okrem procesu výmeny elít a mechanizmu presunu moci je pozornosť venovaná aj otázkam, ako napr.: Kto boli noví miestni politickí aktéri, odkiaľ pochádzali (prostredie, resp. pozície, z ktorých vstupovali medzi novú elitu), existovala personálna kontinuita medzi jednotlivými obdobiami a pod.? Poznanie odpovedí na tieto otázky umožňuje určiť nielen povahu a charakter samotnej nastupujúcej elity, ale môže tiež prispieť k vysvetleniu príčin, zdrojov a povahy politických zmien v smerovaní komunálnej politiky v nasledujúcom období a v neposlednom rade, ako už bolo vyššie spomenuté, k dôslednejšiemu poznaniu genézy a povahy autoritárskeho režimu nastoleného ľudákmi počas krízovej jesene 1938.⁵

Vo všeobecnosti platí, že ohľadom vymedzenia pojmu elita je v sociologickom (i historickom) výskume len málo konsenzu.⁶ V našej analýze vychádzame pri vymedzení pojmu elita z tradičnej teórie elít Gaetana Moscu, podľa ktorej elitu stotožňujeme s „vládnucou triedou“. Obmedzujeme ju teda výlučne na oblasť politickej moci, definovanej M. Weberom ako schopnosť presadiť v sociálnych vzťahoch svoju vôľu. Pod užším označením mestská politická elita chápeme relatívne malú súdržnú sociálnu skupinu, ktorej členovia zdieľajú spoločné hodnoty a záujmy. V rukách jej príslušníkov sa koncentruje politická autorita umožňujúca ovplyvňovať chod i ďalšie smerovanie miestneho spoločensko-politického vývoja v súlade s vlastnými záujmami. Príslušníci mestskej politickej elity zastávajú najvyššie pozície v mestskej samospráve. Disponujú v rámci svojho politického priestoru exekutívnymi alebo regulatívnymi kompetenciami, preto sa aktívne zúčastňujú alebo sú veľmi blízko politického rozhodovania o závažných otázkach vývoja spoločnosti (nielen politických, ale aj ekonomických, kultúrnych a pod.). Svoju pozíciu si monopolizujú. Oproti mestskej politickej elite stojí početná masa politicky pasívnych ľudí – obyvateľov mesta, ktorí sú viac menej eliminovaní z procesu rozhodovania, sú riadení a kontrolovaní elitou.⁷

Výmeny elít v korelácii so zmenami štátnych režimov skúmal Vilfredo Pareto, autor teórie a modelu cirkulácie elít.⁸ Pareto rozlišuje veľký a malý cyklus výmeny elít. Veľký cyklus spája s masovými násilnými revolučnými zmenami, malý cyklus je naviazaný najmä na procesy výmen medzi príslušníkmi vládnucej elity a príslušníkmi rôznych sociálnych skupín mimo vládnucu elitu. Prirodzené a podľa Pareta nevyhnutné procesy výmeny pri malom cykle môžu mať podobu

⁵ Podrobne k ľudáckemu režimu v rokoch 1938 – 1940 vid': BYSTRICKÝ, Valerián. Slovakia from the Munich Conference to the declaration of independence. In Slovakia in History. Edited by Mikuláš Teich, Dušan Kováč and Martin D. Brown. New York: Cambridge University Press, 2011, s. 157-174. TOKÁROVÁ, Zuzana. Slovenský štát. Režim medzi teóriou a politickou praxou. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, 272 s. BAKA, Igor. Politický systém a režim Slovenskej republiky 1939 – 1940. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010, 324 s.

⁶ WASNER, Barbara. Eliten in Europa. Einführung in Theorien, Konzepte und Befunde. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2006, s. 16.

⁷ Podrobne vid': MOSCA, Gaetano. The Ruling Class. New York; London: McGraw-Hill Book Company, 1939, 514 s. WEBER, Max. Wirtschaft und Gesellschaft. Tübingen: Mohr, 1922, 868 s. ŘÍCHOVÁ, Blanka a kol. Analýza politiky a politických aktéri. Možnosti a limity aplikace teorií v příkladech. Praha: Slon, 2015, 251 s.

⁸ PARETO, Vilfredo. The Circulation of Elites. In Theories of Society. Foundations of Modern Sociological Theory. Volume I. New York: The Free Press of Glencoe, 1961, s. 551-558.

koopťacie jedincov s požadovanými vlastnosťami alebo infiltrácie s podporou sociálnych skupín, ktoré sa na vláde nepodieľajú. Pritom nedochádza k zlepšeniu postavenia más zostávajúcich na spodnej priečke spoločenskej hierarchie.⁹ Možnosti pre vstup medzi mocenskú elitu nie sú v nedemokratickom režime otvorené pre všetkých ľudí, ale vychádzajú zo striktno vymedzených podmienok (ideové politické zameranie, členstvo vo vládnucej strane, alebo v duchu nacionalistických a kresťanských pilierov nového režimu – „správna“ národnosť, náboženstvo a pod.). Vo všeobecnosti sa elita v autoritárskom režime, podľa teórie Juana J. Linza, vyznačuje určitou heterogenitou v jej zázemí, menším počtom profesionálnych politikov (osôb, ktorí svoju kariéru vybudovali v čisto politických organizáciách) a naopak vysokým počtom politikov pochádzajúcich z byrokratických, armádnych, náboženských či záujmových kruhov.¹⁰ Uvedené znaky je možné produktívne skúmať na príklade mesta Prešov v rokoch 1938 – 1944.

Mesto Prešov vstupovalo do jesennej mníchovskej krízy ako lokálne centrum ekonomicky pomerne slabo vyvinutého severovýchodu Slovenska, ktoré bolo v tieni tradičnej regionálnej metropoly – mesta Košice. Po obsadení Košíc Maďarskom v dôsledku Viedenskej arbitráže sa však Prešov stal druhým najvýznamnejším mestom Slovenska, či už z hľadiska počtu obyvateľov (v tomto ukazovateli súperil s Trnavou), alebo z hľadiska jeho strategického významu. Nárast významu mesta sa prirodzene odrazil v zvýšenej miere záujmu o získanie kontroly nad vedením mesta zo strany nastupujúcej politickej garnitúry.¹¹

Obsadenie najvyšších mocenských pozícií príslušníkmi Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a zákaz, príp. nútené zjednotenie ostatných politických strán s HSĽS bolo bezprostredne po 6. októbri 1938 sprevádzané prijatím viacerých opatrení smerujúcich k prevzatiu moci aj na regionálnej a lokálnej politickej úrovni, hoci to nemalo oporu v ani v Žilinskej dohode, ani v inom politickom dokumente. Išlo o jednostrannú aktivitu vedenia HSĽS a jej prívržencov. Prevedené opatrenia vychádzali z krajnej interpretácie platných právnych noriem a viedli k odstráneniu predstaviteľov politickej opozície zo samosprávy, príp. k úplnej likvidácii demokraticky volenej samosprávy.¹²

Proces likvidácie volenej samosprávy na Slovensku z hľadiska realizácie legislatívnych opatrení podrobne analyzoval O. Podolec, ktorý jej priebeh rozdelil do štyroch fáz. Prvé tri spadajú časovo do konca roku 1938, štvrtá sa odohrala do prelomu rokov 1943/1944 v podmienkach existencie slovenského štátu.¹³

Ako uvádza O. Podolec, zásahy do obecných samospráv začali bezprostredne po vyhlásení autonómie 6. októbra 1938. Okamžite vznikali viac menej živelné alternatívne, spravidla ľudácke mocenské centrá – národné výbory, ktoré si

⁹ WASNER, ref. 6, s. 47-50. KELLER, Jan. Dějiny klasické sociologie. Praha: Slon, 2004, s. 309-310.

¹⁰ LINZ, Juan J. Totalitarian and Authoritarian Regimes. With a Major New Introduction. Boulder; London: Lynne Rienner Publisher, 2000, s. 161.

¹¹ Podrobne: PEKÁR, Martin. Prešov 1938 – 1945 : kapitoly z dejín mesta a jeho obyvateľov. In Pamätná kniha mesta Prešova. Diel III. (1938 – 1941). Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011, s. XVII-LIV.

¹² Podrobne: NIŽŇANSKÝ, ref. 3, s. 14-44.

¹³ PODOLEC, Ondrej. Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In Historický časopis, 2003, roč. 51, č. 4, s. 647-668.

uzurpovali kompetencie samosprávnych orgánov. Oficiálne pokyny autonómnej vlády z 12. októbra de facto legalizovali existenciu národných výborov a odporúčali úradom rešpektovať a pragmaticky využívať autoritu týchto orgánov. Autonómna vláda lavírovala medzi národnými výbormi a samosprávnymi úradmi, pričom rešpektovala existenciu volenej samosprávy a komunikovala s ňou, t. j. uplatňovala postup v medziach platnej legislatívy. V ďalšej fáze nasledovali mocenské zásahy v obecných zastupiteľstvách v tých sídlach, v ktorých nemala nastupujúca politická reprezentácia prevahu alebo v ktorých bol politicky „nevýhovujúci“ starosta. V nich došlo k úplnému rozpusteniu volenej samosprávy a menovaniu vládneho komisára mesta (podľa § 28 zákona č. 243/1922 Sb. z. a n.). Ako bolo spomenuté, nastupujúci ľudácky režim zneužil na likvidáciu samosprávy a uchopenie moci krajné zákonné prostriedky majúce charakter dočasných opatrení pri správe mestských záležitostí. S treťou fázou zásahov sa spája konsolidácia nového stavu a rozpustenie národných výborov. Posledná fáza mala definitívne odstrániť pozostatky medzivojrovej samosprávy. V rámci praktickej realizácie novoprijatého zákona č. 171/1943 Sl. z. o zmenách v samospráve obcí, ktorý vstúpil do platnosti k 1. januáru 1944, sa uskutočnili voľby do obecných a mestských výborov.¹⁴

Mesto Prešov nebolo tradičnou baštou ľudákov.¹⁵ Výmena politickej elity a presun moci sa v ňom v roku 1938 diali dramaticky a presne podľa vyššie uvedeného scenára. Už 7. októbra Miestna organizácia HSĽS vytvorila v Prešove slovenský národný výbor. Jeho založenie inicioval Gejza Fritz, stabilný ľudácky káder aktívny v celoštátnej politike – od roku 1925 poslanec, od roku 1935 senátor, v roku 1938 zvolený do autonómneho slovenského snemu a po 14. marci 1939 minister spravodlivosti.¹⁶ V meste bol predĺženou rukou vedenia HSĽS. Fritz čoskoro prevzal aj funkciu predsedu prešovského slovenského národného výboru po „váhavom“ Vojtechovi Raslavskom, predsedovi miestnej organizácie HSĽS. Národný výbor konkuroval voleným orgánom a organizoval manifestácie, ktoré navštevovala prevažne stredoškolská mládež a ktoré vytvárali tlak na realizáciu politických zmien v duchu udalostí zo 6. októbra. V samospráve sa tieto zmeny prejavili najprv odobratím mandátu poslancom komunistickej strany a menovaním náhradníkov. Ani tieto zmeny nedokázali ľudákom zabezpečiť prevahu, a preto 24. októbra 1938 Krajský úrad rozpustil prešovské samosprávne orgány a 27. októbra 1938 menoval vládneho komisára mesta, ktorý následne menoval svoj poradný zbor.¹⁷

¹⁴ PODOLEC, ref. 13, s. 647-668.

¹⁵ Napr. v obecných voľbách v roku 1927 získala HSĽS v Prešove len 7,2 % a v roku 1932 18,6 % hlasov. Bolo to výrazne menej ako vo voľbách do Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia, v ktorých v roku 1929 HSĽS získala 28,27 % a v roku 1935 až 30,12 % hlasov. (Ide o výsledky na Slovensku, nie v celoštátnom meradle. V roku 1935 išla HSĽS do volieb v koalícii s ďalšími tromi periférnymi politickými stranami.) K situácii v Prešove podrobnejšie tiež: SZEGHY-GAYER, Veronika. „Vráťme si mesto!“ Prejavy nespokojnosti „mestského občana“ v politickom diskurze v Prešove 1918 – 1938. In *Forum Historiae*, 2015, roč. 9, č. 2, s. 56-68.

¹⁶ Podrobne: PEKÁR, Martin. Dr. Gejza Fritz – zabudnutý príbeh ľudáckeho poslanca a ministra. In MAREK, Pavel a kol. Jan Šrámek a jeho doba. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 394-404.

¹⁷ PEKÁR, ref. 11, s. XVIII-XX.

V čase jesennej krízy bolo vedenie mesta pôvodne v rukách politickej reprezentácie demokraticky zvolenej ešte v obecných voľbách v roku 1932.¹⁸ Po nich sa starostom Prešova stal advokát Alexander Duchoň. Bol kandidátom Československej národnej demokracie, za ktorú bol od roku 1929 aj voleným členom Krajinského zastupiteľstva. Jeho pozícia nevychádzala zo straníckej príslušnosti, ale z toho, že išlo o známu osobnosť činnú v regionálnej politike a verejnom živote mesta už od roku 1913. Prešovské mestské zastupiteľstvo malo 42 poslancov¹⁹, ktorých mandáty boli rozdelené medzi 14 politických strán, príp. volebných zoskupení. Dve najsilnejšie politické strany – maďarská menšinová Krajinská kresťansko-socialistická strana a ľavicová Komunistická strana Slovenska – mali po 8 mandátov, ostatné po 1 až 3 mandáty. HSLS mala troch poslancov – Vojtecha Raslavského (bol zároveň zástupca starostu a členom mestskej rady), Vincenta Šoltysa a Štefana Halušku.²⁰

Už po vyhlásení autonómie a po zastavení činnosti komunistickej strany získali 10. októbra 1938 mandáty ďalší štyria prívrženci HSLS – Florián Staš, Ján Meličko, Alojz Válik a Alexander Chrappa (všetci členovia národného výboru). Pôsobenie modifikovaného zastupiteľstva však bolo epizodické. Zišlo sa na jedinom slávnostnom zasadnutí, počas ktorého odhlasovalo udelenie čestného občianstva mesta predsedovi autonómnej vlády Jozefovi Tisovi.²¹

Po rozpustení volených orgánov mesta bol Krajinským úradom do funkcie vládneho komisára menovaný Alexander Chrappa (riaditeľ gymnázia), ktorý mesto prevzal od spomínaného Alexandra Duchoňa. Členmi jeho poradného zboru sa stali: Andrej Germuška (riaditeľ učiteľského ústavu), Florián Staš (obvodný tajomník HSLS), Ján Meličko (bankový úradník), Alojz Válik (bankový úradník), Jozef Makara (učiteľ), Ján Onofrej (roľník), Titus Ripka (bankový úradník) a František Pjontek.²² Majetkovo všetci patrili k strednej vrstve, boli národne orientovanými katolíkmi, no predovšetkým všetci okrem Pjonteka boli členmi prešovského slovenského národného výboru.

Pri pohľade na nové „revolučné“ vedenie mesta sú zaujímavé tri skutočnosti:

1. Kontinuitu s voleným zastupiteľstvom z roku 1932 predstavoval iba jeden člen – Jozef Makara, ktorý však v roku 1932 nebol zvolený do mestského zastupiteľstva za HSLS, ale za Združenie katolíkov. Kontinuálne pôsobil v správe mesta aj po 14. marci 1939.²³

¹⁸ Prešov patril k sídlam, v ktorých sa obecné voľby mali uskutočniť v jesennom termíne roku 1938. K termínom konania obecných volieb v roku 1938 viď: BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 120.

¹⁹ Počet poslancov určoval paragraf 9 zákona č. 75/1919 Sb. z. a n. Z volených poslancov sa vybrala 16-členná mestská rada. Miesto v nej mal ex offo hlavný mestský notár, ktorý bol menovaný ministerstvom vnútra a vo vedení mesta zastupoval štát.

²⁰ Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA PO), fond (ďalej f.) Okresný úrad Prešov 1923 – 1945, kartón (ďalej k.) 127. Podrobne tiež: Pamätná kniha mesta Prešova. Diel III. (1938 – 1941). Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011, s. 2.

²¹ Pamätná kniha mesta Prešova, ref. 20, s. 5.

²² LUPTÁK, Ľudovít. Šariš v budovaní slovenskej štátnosti. Bratislava: Slovenská ľudová tlačiareň, 1939, s. 2.

²³ V Prešove v celom sledovanom období, t. j. pred 6. októbrom 1938, v čase autonómie, ale aj po 14. marci 1939 funkciu hlavného mestského notára zastával Rudolf Lieskovský, ktorý tak

2. Do vedenia mesta sa dostali členovia HSLS, ktorá mala v predošlom období periférne postavenie, pretože nemala výraznejšie zázemie v prešovskom voľičstve. Mocenským zásahom autonómnej vlády boli úplne eliminované dve najsilnejšie, v roku 1932 demokraticky zvolené strany, ktoré boli pre HSLS nielen politickým oponentom, ale aj ideologickým nepriateľom (Maďari a komunisti).
3. V novom vedení mesta nebola v tejto chvíli v radoch HSLS personálna kontinuita s medzivojnovým obdobím. Ani jeden z troch poslancov HSLS zvolených v roku 1932 neostal vo vedení mesta v nových pomeroch. Uplatnili sa radikálnejší ľudáci, t. j. tí, ktorí neboli dlhodobo priamymi volenými aktérmi komunálnej politiky na pôde radnice, ale aktivizovali sa spravidla až pod vplyvom udalostí v prelomovom období prostredníctvom národného výboru, t. j. v paralelnom „revolučnom“ straníckom orgáne. Vo verejnom živote ostali potom aktívni aj po 14. marci 1939, čo znamená, že si plne osvojili a reprezentovali politiku vedenia HSLS, myšlienku samostatnosti a ideologické východiská strany formulované po roku 1939, avšak, ako sa ukáže ďalej, nestali sa spravidla trvalou súčasťou vedenia mesta.

Kreovanie vedení mesta v roku 1932 a v októbri 1938 sa dialo podľa toho istého zákona, avšak spoločensko-politické okolnosti v meste a personálne pomery v jeho vedení sa kvalitatívne zhoršili. Vo vedení mesta boli volené orgány nahradené menovaným vedením. Nezmenil sa len spôsob výberu, ale aj počet osôb vo vedení mesta, ktorý sa zredukoval o 80 %. Došlo teda k presunu a zároveň k zásadnej koncentrácii moci do rúk úzkej viac menej uzavretej skupiny osôb podobného politického presvedčenia a sociálneho postavenia. Menil sa tiež spôsob výkonu moci, pretože de iure mesto viedol jeden vládny komisár a ostatní členovia vedenia mesta mali poradnú funkciu. Odhliadnuc od odlišného postavenia a úloh oboch orgánov, nové ľudácke vedenie mesta bolo navonok z hľadiska politického, sociálneho, národnostného a konfesijného zloženia v súlade s deklarovými predstavami režimu homogénne. Kontrastovalo s charakterom voleného zastupiteľstva, ktoré kopírovalo nielen politickú či sociálnu, ale i národnostnú (Slováci, Maďari, Židia a i.) a konfesijnú (rímski katolíci, gréckokatolíci, evanjelici, izraeliti a i.) pestrosť medzivojnového Prešova. Hoci pomery vyzerali navonok dramaticky, zmeny neboli v konečnom dôsledku až také zásadné a dlhodobé, ako by sa mohli javiť na prvý pohľad.

V nasledujúcom období, t. j. po 14. marci 1939 a po určitej stabilizácii ľudáckeho režimu nastala ďalšia fáza personálnych výmen vo vedení mesta. Od 1. mája 1939 prevzal úrad vládneho komisára mesta politicky agilný reprezentant ľudáckeho režimu Andrej Germuška, medzičasom poslanec autonómneho slovenského snehu. Za členov svojho poradného zboru menoval Jozefa Kováča (policajný radca), Jozefa Makaru (učiteľ, správca ľudovej školy), Júliusa Róvó (riaditeľ banky), Jozefa Hlavatého (riaditeľ NUPODu - Nákupného ústredia poľnohospodárskych

predstavoval istý prvok kontinuity. Zároveň je možné usudzovať, že ho predstavitelia režimu považovali za politicky lojálneho.

družstiev), Vincenta Šoltysa (roľník) a Alexandra Duchoňa (verejný notár).²⁴ V tomto novom poradnom zbore môžeme vidieť nasledovné javy:

1. Návraty z medzivojnového obdobia:

- a. Návrat dlhoročných miestnych politikov z prostredia mimo HSLS do vedenia mesta. Išlo o dvoch posledných starostov mesta – Alexandra Duchoňa (pôvodne Československá národná demokracia) a Júliusa Róvó (pôvodne Krajinská kresťansko-socialistická strana).
- b. Návrat dlhoročného voleného mestského poslanca za HSLS z medzivojnového obdobia a súčasne člena „revolučného“ národného výboru Vincenta Šoltysa, ktorý nemal miesto v prvom menovanom vedení mesta z októbra 1938.²⁵

2. Príchod osôb pochádzajúcich z prostredia mimo stranícku štruktúru HSLS, resp. mimo politiky – z ekonomickej sféry (Jozef Hlavatý – riaditeľ NUPODu) a zo štátneho aparátu (Jozef Kováč – policajný radca, ktorý však v októbri 1938 vstúpil do národného výboru).

Nové vedenie mesta bolo menované po vyhlásení samostatnosti a po krátkom období stabilizácie pomerov. Postupoval proces koncentrácie moci, no menil sa charakter vedenia mesta. V zúženom sedemčlennom vedení boli síce štyria bývalí členovia „revolučného“ národného výboru, no minimálne traja z nich neboli určite členmi HSLS. Až piati zo siedmich členov nového vedenia mesta patrili k medzivojnovkej mestskej politickej elite, pričom ich politická minulosť sa nespájala s HSLS. Do vedenia mesta prišli dvaja noví ľudia z prostredia úplne mimo politiku, avšak zjavne lojálni režimu. Uvedený stav signalizuje pomerne významnú mieru kontinuity s medzivojnovým obdobím v kombinácii s limitovaným politickým pluralizmom ako typologickým znakom autoritárskeho režimu. Naznačuje tiež možný nedostatok prijateľných kandidátov v radoch HSLS, ktorý bol v záujme napĺňania potrieb režimu a očakávaní obyvateľstva saturovaný kooptáciami z externého prostredia. Táto heterogénnosť vo vedení mesta mala významný vplyv na praktický výkon politiky. Posilňovala postavenie vládneho komisára. V prípade potreby mohol spochybníť politickú spoľahlivosť členov svojho poradného zboru a súčasne situačne využívať nejednotnosť na získanie podpory tej ktorej názorovej skupiny pri legitimizácii vlastných politických rozhodnutí smerom k verejnosti.

Pri diskusiách o vývoji ľudáckeho režimu panuje konsenzus v tom, že odborníci vidia jeho korene v období autonómie, kedy boli položené nielen základy režimu ako takého, ale aj jeho parametrov (napr. obmedzenie politického pluralizmu).²⁶ Režim sa následne bez výraznejších zmien vyvíjal. Štátoprávna zmena spojená s vyhlásením samostatnosti Slovenského štátu priniesla istú stabilizáciu

²⁴ ref. 20, s. 119-120.

²⁵ K návratom je možné zaradiť aj príchod dlhoročného predsedu Miestnej organizácie HSLS v Prešove a bývalého zástupcu starostu Vojtecha Raslavského do funkcie vládneho komisára mesta v decembri 1940 (t. j. v neskoršej fáze sledovaného obdobia – vid' nižšie), ktorého ako málo aktívneho zmietli „revolučné“ udalosti z jesene 1938. Celkovo sa teda vrátili dvaja z troch poslancov HSLS z medzivojnového obdobia, hoci nie súčasne.

²⁶ Podrobne napr.: NÍŽŇANSKÝ, ref. 3 alebo najnovšie TOKÁROVÁ, ref. 5, s. 34-41.

pomerov. K zásadnej zmene režimu došlo v lete roku 1940 v súvislosti so salzburskými rokovaniami medzi najvyššími predstaviteľmi nacistického Nemecka a Slovenska.²⁷ Po priamom zásahu Nemecka nastalo posilnenie radikálneho pronemeckého názorového krídla v HSLS, z čoho vyplývali personálne výmeny priamo vo vláde i v štruktúrach HSLS. Vytvoril sa tým zároveň priestor pre personálne zmeny na nižších úrovniach politiky.

Dňa 31. augusta 1940, t. j. tri dni po salzburských rokovaníach sa funkcie vládneho komisára mesta vzdal A. Germuška. Otvorili sa mu dvere do vyššej politiky, keď sa popri svojom poslaneckom mandáte stal v januári 1941 zástupcom generálneho tajomníka HSLS. Do vedenia mesta sa po prechodnom období úradovania Š. Malinovského vrátil na konci roka 1940 ako vládny komisár mesta „starý“ Ľudák, notár V. Raslavský.²⁸ Menovaný bol aj úplne nový poradný zbor. Na rozdiel od predošlých, ktoré oficiálne kreovali vládni komisári sami, poradný zbor z decembra 1940 vyšiel z návrhu prešovskej Miestnej organizácie HSLS. Boli v ňom okrem dvoch výnimiek (J. Makara a T. Ripka) úplne nové mená, medzi nimi napr. priekopníci prešovskej Hlinkovej gardy²⁹ J. Pavlík a A. Sabol-Palko (neskorší vládny komisár mesta), či známy prešovský stavebný podnikateľ a príslušník nemeckej menšiny J. Patzelt, t. j. politicky radikálnejšie nastavení jednotlivci. Členmi poradného zboru boli napr. kňaz, robotník, učiteľ, roľník, pekáč, obchodník, či bankový úradník. Také zloženie navodzuje dojem snahy o zosúladenie zloženia zboru s ideou stavovského zriadenia. Stavovské zriadenie bolo na jednej strane kodifikované v ústave³⁰, no na druhej strane nekorešpondovalo s ideológiou nacizmu, ku ktorej sa prikláňalo práve radikálne názorové krídlo HSLS úspešné a protežované bezprostredne po salzburských rokovaníach³¹.

Možno konštatovať, že až v dôsledku vonkajšieho zásahu do pomerov na Slovensku zo strany nacistického Nemecka došlo de facto k zásadnej výmene mestskej politickej elity v Prešove, k úplnému narušeniu kontinuity predošlého vývoja a zároveň k zmene charakteru Ľudáckeho režimu. Vedenie mesta prevzal skúsený miestny stranícky funkcionár V. Raslavský, ktorý bol pred rokom 1938 vo volenom zastupiteľstve príslušníkom opozície. Členmi jeho poradného zboru

²⁷ Podrobne napr.: LIPTÁK, Ľubomír. Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a Slovenského štátu. In *Historický časopis*, 1965, roč. 13, č. 3, s. 329-365. KAMENEC, Ivan. Politický systém a režim slovenského štátu v rokoch 1939 - 1945. In KAMENEC, Ivan. *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava: Kalligram, 2000, s. 63-81.

²⁸ V. Raslavský sa vzdal funkcie vládneho komisára v septembri 1942 po nezhodách s radikálnym ministrom vnútra Alexandrom Machom. Vo funkcii ho napriek nesúhlasu miestnych straníckych funkcionárov nahradil Anton Sabol-Palko, ktorý mal podporu ministra i nemeckého konzula sídliaceho v Prešove Petra von Woinovicha. ŠA PO, f. Notársky úrad Prešov 1930 - 1945, č. j. 400/1942.

²⁹ Hlinkova garda - polovojenská organizácia HSLS, v ktorej sa združovali najmä radikálnejší členovia.

³⁰ Viď siedma hlava Ústavného zákona č. 185/1939 Sl. z. o ústave Slovenskej republiky. Podľa paragrafu 60, ods. 1 mali byť občania rozdelení do nasledovných stavov: 1. poľnohospodárstvo, 2. priemysel, 3. obchod a živnosti, 4. peňažníctvo a poisťovníctvo, 5. slobodné povolania, 6. verejní zamestnanci a osvetoví pracovníci.

³¹ Podrobne: PEKÁR, Martin. Štátna ideológia a jej vplyv na charakter režimu. In *Slovenský štát 1939 - 1945: predstavy a realita*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2014, s. 137-152.

boli len nominanti HSLS s prevažne radikálnejšími politickými postojmi (napr. viacerí členovia bývalého „revolučného“ národného výboru, aktívni gardisti, príslušník nemeckej menšiny), čo korešpondovalo s celkovou situáciou v HSLS po salzburských rokovaníach. Napriek tomu, že počet členov poradného zboru oproti predošlému obdobiu vzrástol, dá sa predpokladať, že jeho činnosť bola z pohľadu režimu ešte efektívnejšia. Bol do značnej miery disciplinovaný po stránickej línii, smerom navonok názorovo homogénnejší. V rovine praktickej politiky toto vedenie prispievalo k zvyšovaniu podielu totalitných prvkov v nedemokratickom autoritárskom režime slovenského štátu.

Ako už bolo spomenuté, mocenské zásahy do samosprávy sa od roku 1938 realizovali ako mimoriadne opatrenia majúce oporu ešte v predvojnovnej česko-slovenskej legislatíve. Účelovosť týchto zásahov mala za následok veľké rozdiely vo fungovaní samospráv, čo prinášalo okrem politických aj každodenné praktické problémy. V roku 1943 bol ako riešenie situácie prijatý zákon č. 171/1943 Sl. z. o zmenách v samospráve obcí, na základe ktorého sa následne na jar 1944 konali voľby do zákonom zriadených obecných, resp. mestských výborov. Prijatie zákona a samotnú realizáciu volieb je možné – po jeseni 1938, po 14. marci 1939 a salzburských rokovaníach z leta 1940 – považovať za ďalší významný medzník v procese výmeny mestských politických elít. Zákon nemenil kompetencie vedenia mesta, „len“ spôsob jeho kreovania. Aktívna a pasívna volebná účasť bola pre príslušníkov slovenskej majority podmienená členstvom v HSLS. Volebné kandidátky navrhovali miestne a schvaľovali okresné stránickej organizácie. V prípade zvolenia kandidáta do výboru sa prijatie a vykonávanie funkcie stávalo povinnosťou.³²

Obmedzenie volebného práva na členov HSLS sa v praxi prejavilo tak, že v meste s 24 307 obyvateľmi mohlo voliť len 2 037, t. j. 8,4 % občanov. Zo všetkých oprávnených osôb prišlo v atmosfére úpadku režimu k urnám 394 voličov. O novom vedení mesta rozhodlo nakoniec 1,62 % občanov mesta.³³

V Prešove sa počas volieb naplno prejavili vnútrostranícke nezhody. Voličom boli predložené dve kandidátky – oficiálna stránicka a neoficiálna podaná Hlinkovou gardou, pričom viacero mien kandidátov sa vyskytlo na oboch listinách. Na oficiálnej kandidátke uspeli a teda zvolení do mestského výboru boli: A. Germuška, A. Prusák, V. Raslavský, J. Makara, V. Šoltys a T. Ripka. Najviac hlasov (212) získal A. Germuška, ktorý sa na základe tohto výsledku mal stať mešťanostom Prešova.³⁴ Ako mešťanosta Prešova bol však po intervenciách ministerstva vnútra a nemeckého konzula v Prešove Petra von Woinovicha bez ďalšieho vysvetlenia do funkcie uvedený vtedajší vládny komisár mesta a župný inšpektor Hlinkovej gardy Anton Sabol-Palko.³⁵ Sabol-Palko oficiálne nefiguroval

³² Smernice pre navrhovanie členov a náhradníkov obecného výboru. Bratislava : Slovenská ľudová kníhtlačiareň, [b. r.], s. 3-17. Podrobne: PEKÁR, Martin. Zmeny v samospráve a voľby do obecných výborov v roku 1944 so zreteľom na východ Slovenska. In Dejiny [Online], 2008, roč. 3, č. 1, s. 83-90. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2008.pdf>.

³³ ŠA PO, f. Šarišsko-zemplínska župa, signatúra (ďalej sign.) 985/44-prez. Správa z 5. apríla 1944.

³⁴ ŠA PO, f. Šarišsko-zemplínska župa, sign. 985/44-prez. Správa z 5. apríla 1944.

³⁵ Slovenská sloboda, 20.6.1944, s. 2, Východné Slovensko príkladom. Pozri tiež: PODOLEC, ref. 13, s. 662.

ani medzi zvolenými ani medzi náhradníkmi. Získal ale najviac hlasov na neoficiálnej kandidátke (182).³⁶ Netešil sa popularite v Prešove, no zjavne mal rovnako ako v roku 1942 podporu tak ministra vnútra A. Macha, ako aj nemeckej diplomatickej misie.³⁷

Marcové voľby do obecných a mestských výborov mali charakter straníckych volieb v podmienkach nedemokratického režimu a ako také indikujú niekoľko dôležitých javov. Výber kandidátov sa zákonom zúžil na členov HSLS, opäť sa znížil počet členov vo vedení mesta a v konečnom dôsledku výsledky straníckych volieb neboli v plnej miere rešpektované. V poslednom skúmanom vedení mesta sa objavuje len jedno úplne nové meno – Andrej Prusák, vedúci Krajského súdu v Prešove. Voľby poukazujú na pretrvávajúcu vnútornú názorovú polarizáciu navonok jednotnej vládnucej strany. V čase volieb bolo mocenské súperenie v najvyšších štruktúrach strany do značnej miery eliminované prijatím zákona č. 215/1942 Sl. z. o HSLS, ktorým bol predseda strany nahradený Vodcom. Strana bola riadená maximálne autoritatívnym spôsobom, vďaka čomu sa relatívne umiernenjším kolaborantom okolo prezidenta republiky a súčasne Vodcu HSLS Jozefa Tisa³⁸ podarilo výrazne mocensky oslabiť radikálne pronemecké krídlo strany. Tento trend sa však dôsledne nepreniesol do nižších straníckych štruktúr. V nich, ako ukazuje prípad mesta Prešov, vplyv radikálov dokonca narastal. Okolnosti im priali, pretože jednak čiastočné odstavenie radikálnych ľudákov z vedenia štátu neprinieslo so sebou zmiernenie režimu, a jednak sa pre nich otváralo stále viac priestoru v súvislosti s narastajúcim oportunistom väčšiny členstva strany po obrate na bojiskách druhej svetovej vojny. Konkrétne personálne zmeny z marca 1944 nielen potvrdili radikalizáciu politiky na miestnej úrovni z posalzburského obdobia, ale ju aj prehĺbili.

Záver

Výmena mestskej politickej elity v Prešove po prevzatí moci Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou na celoslovenskej úrovni bola postupným procesom, ktorý sa začal už na jeseň 1938, no zavŕšený bol až na jar 1944, t. j. len pár mesiacov pred začiatkom nemeckej okupácie Slovenska. Tento proces nie je možné pochopiť len na základe analýzy legislatívneho prostredia. V praxi bol sprevádzaný celým radom typických znakov, akými sú napr. kontinuita v radoch starej elity spojená s infiltráciou alebo kooptáciou nových príslušníkov aj z prostredia mimo politiku, no tiež zlomy spôsobené sociálnou skupinou bez možnosti vstupu medzi elitu (študenti, mocenské zásahy Nemecka).

S mocenskými zásahmi do prostredia elít išli ruka v ruke degradácia samosprávy, nastolenie autoritárskeho ľudáckeho režimu a prenesenie jeho ideologických a programových pilierov do praktickej politiky. Netreba zabúdať, že to bola súčasť procesu úplného uchopenia moci („Machtergreifung“) ľudákmi, ktorý

³⁶ Poradie na ďalších miestach z neoficiálnej kandidátky: Š. Hések, J. Makara, J. Fifik, V. Šoltys, Š. Hlavatý. ŠA PO, f. Šarišsko-zemplínska župa, sign. 985/44-prez. Správa z 5. apríla 1944.

³⁷ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, f. Gesandtschaft Preßburg, Paket 171.

³⁸ Podrobne: WARD, James Mace. Priest, Politician, Collaborator. Jozef Tiso and the Making of Fascist Slovakia. Ithaca; London: Cornell University Press, 2013, 376 s.

bol inšpirovaný analogickými procesmi vo fašistickom Taliansku a nacistickom Nemecku, ako na to už skôr upozornil E. Nižňanský.

Ako faktor s veľkým vplyvom na sledované procesy sa ukázali zásahy nacistického Nemecka či už na najvyššej úrovni (salzburské rokovania v roku 1940), alebo na miestnej úrovni (konzul von Woinovich v Prešove), ktoré výrazne prispeli k radikalizácii a narastaniu prvkov totality v režime slovenského štátu. Boli to práve tieto zásahy, ktoré spôsobili diskontinuity v procese výmeny mestskej elity priamo v Prešove, resp. výrazne prispeli k nástupu novej mestskej politickej elity. Potvrdil sa tak názor o zásadnom vplyve Nemecka na politický vývoj v slovenskom štáte pri súčasnej kolaborácii časti slovenskej spoločnosti, v tomto prípade miestnych funkcionárov a prívržencov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ale aj iných aktérov ochotných kolaborovať s režimom.

Príloha A

Prehľad vedení mesta Prešov v rokoch 1938 – 1940³⁹

(1932) – 27. 10. 1938	27. 10. 1938 – 1. 5. 1939	1. 5. 1939 – 31. 8. 1940	31. 8. 1940 – 13. 12. 1940	po 13. 12. 1940	po 5. 3. 1944
<i>volený starosta</i> A. Duchoň	<i>menovaný vládny komisár</i> A. Chrappa	<i>menovaný vládny komisár</i> A. Germuška	<i>menovaný vládny komisár</i> Š. Malinovský	<i>menovaný vládny komisár</i> V. Raslavský (od septem- bra 1942 A. Sabol-Palko)	<i>mešťanosta</i> A. Sabol-Pal- ko
<i>mestská rada (15 členov + notár ex off):</i> J. Makara J. Róvó A. Duchoň V. Raslavský + 12	<i>menovaný poradný zbor (8 členov):</i> J. Makara T. Ripka A. Germuška F. Staš J. Meličko A. Válik J. Onofrej F. Pjontek	<i>menovaný poradný zbor (6 členov):</i> J. Makara J. Róvó A. Duchoň J. Kováč J. Hlavatý V. Šoltys	<i>menovaný poradný zbor (6 členov):</i> J. Makara J. Róvó A. Duchoň J. Kováč J. Hlavatý V. Šoltys	<i>menovaný poradný zbor (10 členov):</i> J. Makara T. Ripka J. Bombík Š. Gmitro Š. Hések A. Kobulský J. Pavlík J. Patzelt A. Sabol-Pal- ko D. Sokolík	<i>stranícky volený mestský výbor (6 čle- nov):</i> J. Makara T. Ripka V. Raslavský A. Germuška V. Šoltys A. Prusák
 <i>volení poslanci 1932 (42):</i> za HSĽS: V. Raslavský V. Šoltys Š. Haluška					

³⁹ Spracované podľa: Pamätná kniha mesta Prešova. Diel III. (1938 – 1941). Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011, 536 s. a ŠA PO, f. Šarišsko-zemplínska župa, sign. 985/44-prez. Správa z 5. apríla 1944.

Príloha B

Zoznam členov prešovského „revolučného“ národného výboru⁴⁰:

Š. Adamčík, A. Balúch, A. Bárdossi, J. Bebej, P. Benkovský, G. Berec, J. Danko, J. Foltin, G. Fritz, G. Fritz mladší, A. Germuška, Š. Haluška, A. Chrappa, L. Jankovič, Š. Jasovský, Š. Jeleň, J. Kisiday, J. Klimko, J. Koreň, J. Kováč, Z. Lenc, J. Makara, J. Matúš, J. Meličko, G. Očkovič, A. Ondrejko, J. Onofrej, J. Pavlík, Juraj Raslavský, Vojtech Raslavský, J. Rehuš, T. Ripka, Š. Sopko, F. Staš, R. Strieženec, V. Šoltys, V. Tarbajovský, J. Tomečko, A. Válik, V. Valovič, F. Vaňo, Ľ. Wintner, V. Žák.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Pramene:

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, fond Gesandtschaft Preßburg.

Štátny archív v Prešove, fond Okresný úrad Prešov 1923 – 1945.

Štátny archív v Prešove, fond Notársky úrad Prešov 1930 – 1945.

Štátny archív v Prešove, fond Šariško-zemplínska župa 1940 – 1946.

Pamätná kniha mesta Prešova. Diel III. (1938 – 1941). Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011, 536 s.

Smernice pre navrhovanie členov a náhradníkov obecného výboru. Bratislava: Slovenská ľudová kníhtlačiareň, [b. r.].

Sbírka zákonů a nařízení Republiky československé 1919, 1922

Slovenská sloboda 1944

Slovenský zákonník 1939, 1942, 1943

Literatúra:

Monografie:

BAKA, Igor. Politický systém a režim Slovenskej republiky 1939 – 1940. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010.

FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan a kol. V medzivojnovom Československu 1918 – 1939. Bratislava: Veda, 2012.

HOENSCH, Jörg K. Die Slowakei und Hitlers Ostpolitik. Hlinkas Slowakische Volkspartei zwischen Autonomie und Separation 1938 – 1939. Köln; Graz: Böhlau Verlag, 1965.

HRADSKÁ, Katarína – KAMENEC, Ivan. Slovenská republika 1939 – 1945. Bratislava: Veda, 2015.

KELLER, Jan. Dějiny klasické sociologie. Praha: Slon, 2004.

LINZ, Juan J. Totalitarian and Authoritarian Regimes. With a Major New Introduction. Boulder; London: Lynne Rienner Publisher, 2000.

LUPTÁK, Ľudovít. Šariš v budovaní slovenskej štátnosti. Bratislava: Slovenská ľudová tlačiareň, 1939.

MOSCA, Gaetano. The Ruling Class. New York; London: McGraw-Hill Book Company, 1939.

PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin – ARPÁŠ, Róbert. The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism. Berlin: Peter Lang, 2018.

ŘÍCHOVÁ, Blanka a kol. Analýza politiky a politických aktéři. Možnosti a limity aplikace teorií v příkladech. Praha: Slon, 2015.

TOKÁROVÁ, Zuzana. Slovenský štát. Režim medzi teóriou a politickou praxou. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016.

⁴⁰ Spracované podľa: LUPTÁK, Ľudovít. Šariš v budovaní slovenskej štátnosti. Bratislava: Slovenská ľudová tlačiareň, 1939, 32 s.

- WARD, James Mace. Priest, Politician, Collaborator. Jozef Tiso and the Making of Fascist Slovakia. Ithaca; London: Cornell University Press, 2013.
- WASNER, Barbara. Eliten in Europa. Einführung in Theorien, Konzepte und Befunde. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2006.
- WEBER, Max. Wirtschaft und Gesellschaft. Tübingen: Mohr, 1922.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- BYSTRICKÝ, Valerián. Slovakia from the Munich Conference to the declaration of independence. In Slovakia in History. Edited by Mikuláš Teich, Dušan Kováč and Martin D. Brown. New York: Cambridge University Press, 2011, s. 157-174.
- BYSTRICKÝ, Valerián. Politické rozvrstvenie spoločnosti na Slovensku vo svetle obecných volieb roku 1938. In BYSTRICKÝ, Valerián. Od autonómie k vzniku Slovenského štátu. Výber zo štúdií. Bratislava: HÚ SAV, 2008, s. 120-137. KAMENEC, Ivan. Politický systém a režim slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. In KAMENEC, Ivan. Hľadanie a blúdenie v dejinách. Bratislava: Kalligram, 2000, s. 63-81.
- LIPTÁK, Ľubomír. Príprava a priebeh salzburských rokovanií roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a Slovenského štátu. In Historický časopis, 1965, roč. 13, č. 3, s. 329-365.
- NIŽŇANSKÝ, Eduard. Zmocnenie sa vlády HSLS v roku 1938/39 na Slovensku a „Machtergreifung“ 1933/34 v Nemecku. In NIŽŇANSKÝ, Eduard. Nacizmus, holokaust, slovenský štát. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 14-44.
- PARETO, Vilfredo. The Circulation of Elites. In Theories of Society. Foundations of Modern Sociological Theory. Volume I. New York: The Free Press of Glencoe, 1961, s. 551-558.
- PEKÁR, Martin. Dr. Gejza Fritz – zabudnutý príbeh ľudáckeho poslanca a ministra. In MAREK, Pavel a kol. Jan Šrámek a jeho doba. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 394-404.
- PEKÁR, Martin. Prešov 1938 – 1945 : kapitoly z dejín mesta a jeho obyvateľov. In Pamätná kniha mesta Prešova. Diel III. (1938 – 1941). Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011, s. XVII-LIV.
- PEKÁR, Martin. Štátna ideológia a jej vplyv na charakter režimu. In Slovenský štát 1939 – 1945: predstavy a realita. Bratislava: Historický ústav SAV, 2014, s. 137-152.
- PEKÁR, Martin. Zlomové udalosti 20. storočia v syntézach dejín vybraných slovenských miest. Poznámky k trendom vo výskume. In Jak psát dějiny velikých měst? Brno: Vydalo statutární město Brno; Archiv města Brna, 2016, s. 120-131.
- PEKÁR, Martin. Zmeny v samospráve a voľby do obecných výborov v roku 1944 so zreteľom na východ Slovenska. In Dejiny [Online], 2008, roč. 3, č. 1, s. 83-90. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2008.pdf>.
- PODOLEC, Ondrej. Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In Historický časopis, 2003, roč. 51, č. 4, s. 647-668.
- SZEGHY-GAYER, Veronika. „Vráťme si mesto!“ Prejavy nespokojnosti „mestského občana“ v politickom diskurze v Prešove 1918 – 1938. In Forum Historiae, 2015, roč. 9, č. 2, s. 56-68.
- TÖNSMEYER, Tatjana. Kollaboration als handlungsleitendes Motiv? Die slowakische Elite und das NS-Regime. In Kooperation und Verbrechen. Formen der Kollaboration in Südost- und Osteuropa 1939 – 1954. Göttingen: Wallstein, 2003, s. 25-54.

Počet slov: 5 044

Počet znakov vrátane medzier: 36 021